



Олена КОЗАКЕВИЧ

ОСЕРЕДКИ ФАХОВОЇ ОСВІТИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ КІН. XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТ.: В'ЯЗАННЯ

Olena KOZAKEVYCH. On Centers of Professional Education in Eastern Galicia at the Late XIX and the First Third XX c.: Knitting.

Започаткування та удосконалення фахової освіти в Східній Галичині наприкінці XIX ст. зумовлено низкою соціокультурних та економічних чинників, один з яких – розвиток промислового виробництва, текстильного зокрема. У регіоні з аграрною домінантою відсутність фабрик та механізації виробничого процесу не сприяла вишколу фахівців, а брак фахових працівників ускладнював створення повноцінних підприємств. Окрім того, продукування текстильних і галантерейних виробів зазнавало значних збитків через великий наплив експорту.

У виготовленні народних речей, які виробляли у межах домашніх промислів, переважали знання і традиції, здобуті й збережені упродовж віків. Сільські жінки навчалися прясти, ткати, вишивати одна від одної або у старших, часто збираючись на вечорницях. Міські ж переходили на конфекційне вбрання, а рукоділлям займалися у вільний час, наслідуючи модні тенденції.

Жіноча праця не була оцінена належним чином, допоки на рівні владних структур Галичини¹

¹Наприкінці XIX ст. фаховим органом розвитку промислового навчання у Галичині стала Крайова комісія для справ домашнього промислу і ремесла при крайовому Відділі у Львові, початки якого припали на 1877 р. (За: Merunowicz T. Opieka kraju nad szkolnictwem przemysłowym w Galicyi. – Lwów, 1887. – S. 16). Також цим питанням займалися Міністерство віросповідань та освіти, Кураторія Львівського Шкільного Округу, Крайовий патронат рукоділля і дрібного промислу, Ліга Допомоги Промислової. Спеціалізованих навчальних закладів з викладанням жіночих ручних робіт у цей час було небагато: 1876-79 – одна, 1880 – 10, 1881-82 – вісім, 1883 – сім, 1884 – дві.

не піднімається актуальне питання про низький рівень професійної освіти у регіоні, що вимагало створення спеціальних освітянських осередків, зокрема фахових шкіл для жіноцтва. Зважаючи на певні соціокультурні чинники та морально-етичні норми, освіта на той час для жінок була малодоступною. Та поступово нові віяння з Західної Європи та Сполучених Штатів (феміністичний рух, емансипація, активна участь у різних сферах життя) стали поштовхом до створення нового типу української жінки, яка вже не погоджується з усталеною роллю домогосподарки, а прагне навчатися, здобувати знання.

Важливу роль у започаткуванні фахової жіночої освіти у Східній Галичині відіграли виставки, на яких експонували тканину, одяг, прикраси тощо². В'язані та мереживні експонати репрезентували переважно у двох відділах: промислового (жіноче рукоділля) й етнографічному (народне вбрання, домашній промисел). Завдяки розвитку виставкової діяльності тисячі відвідувачів отримали можливість ознайомитися з витворами народного мистецтва. Властиво, саме під час таких експозицій відбувався “взаємообмін”: у професійних речах прочитується використання традиційних мотивів, і навпаки – у народних виробках з'являються нові техніки виготовлення та способи оздоблення.

Спеціальні комісії відзначали у виробках якість виконання, багату колористику та орнаментику, у той же час звертали увагу на брак чи відсутність “густового” [вишуканого, зробленого зі смаком. – О.К.] поєднання барв, обмежене знання технік та композиційних прийомів. Все зводилося до єдиного – жіноча ручна праця потребує професійного вишколу, що дало б змогу жіноцтву вести власну справу, самостійно заробляти гроші³.

²Przemysł domowy // Wystawa krajowa. – № 5. – 1877; Ничай А. Виставка господарско-промислова в Коломые. – Станиславов, 1881; Wystawa krajowa w Przemyslu 1882 r. – Przemysł, 1882; Sprawozdanie z Wystawy rolniczej i przemysłowej w Przemyslu w r. 1882. – Lwów, 1882; Katalog wystawy archeologicznej i etnograficznej we Lwowie. – Lwów, 1885; Katalog przedmiotów wystawy etnograficznej. – Lwów, 1880; Boberski Wł. Sprawozdanie z krajowej wystawy pszczelniczo-ogrodniczej i przemyslu domowego w Tarnopolu. – Tarnopol, 1885 та інші.

³Тема фахової жіночої освіти у Східній Галичині кін. XIX – першої третини XX ст. є надзвичайно багатогранна, пов'язана з багатьма соціокультурними, еконо-

Наприкінці XIX ст. популярними стають в'язані спицями, гачком, техніками вузлого в'язання ("макrame"), філе, фриволіте, а також на спеціальних трикотажних машинах [на Східній Галичині виготовлені на них речі поширилися під назвою "трикот". – О.К.]. Робота на такому обладнанні вимагала відповідних фахових знань, що стало поштовхом для вишколу кваліфікованих кадрів цієї галузі. Небагато власниць трикотажних майстерень проходили практику на фабриках Австрії [на той час Відень – центр трикотажного виробництва. – О.К.] або Пруссії, працюючи звичайними робітницями⁴. Позитивним результатом такого досвіду було вміння користуватися устаткуванням, негативним – відсутність мистецького підходу у створенні в'язаних виробів: здебільшого комерційний характер переважав над творчістю. У процесі навчання у приватних майстернях учениці здобували лише ті навички, якими володіли їх роботодавці. Часто техніки в'язання дрютами і гачком навчали приватно "на дому" єврейські жінки, що було поширено не тільки в містах, а й у селах.

Основи в'язання, виготовлення мережива, крою та шиття, гаптування викладали у контексті предмету "жіноче рукоділля", який було ви-

міченими, політичними та мистецькими чинниками. Автор зосередила увагу лише на професійних школах, у програмах яких було в'язання. Наприкінці XIX ст. фахових шкіл, де б викладали виключно техніки в'язання та трикотажне виробництво, не існувало. Внаслідок впливу модних європейських тенденцій значно популярнішим було виготовлення мережива. Коронкарські [мереживні. – О.К.] школи функціонували в Мушині (засн. 1882 р.), перенесена 1895 р. до Старого Сончу, Закопаному (відкр. 1883 р.), Каньчудзі (засн. 1882 р.), Переворську при монастирі СС. Милосердя (1888 р.) [сучасні території Польщі. – О.К.], відділ мистецького гаптування та мережива при художньо-промисловій школі у Львові (відкрито 1886/87) і три школи жіночого рукоділля (факультативна школа ім. св. Схоластики у Кракові, Товариство жіночої праці у Львові та спеціальна школа жіночих робіт при школі СС. Бенедиктинок у Перемишлі), у навчальну програму яких входило вивчення технік в'язання та їх застосування у виготовленні виробів.

⁴Наприкінці XIX – у першій третині XX ст. в'язальне (трикотажне) виробництво мало дрібнокустарний характер: переважали невеликі майстерні, де домінувало ручне виробничого процесу, які в Галичині називали фабриками, хоча по суті це були невеликі мануфактури або добре обладнані устаткуванням робітні. Фактично до серед. XX ст. на західноукраїнських землях текстильні фабрики були відсутні.

значено обов'язковим предметом навчальної програми у початкових школах Галичини державного та приватного типу у другій пол. XIX ст.⁵. Мета – навчити дівчат звичних і найпотрібніших у щоденному побуті жіночих робіт, відповідно до власних потреб і особливостей місцевого життя, а саме: білого шиття, штопання, латання, перекрою білизни, в'язання на спицях, "фантазійних" [творчих, мистецьких. – О.К.] робіт⁶. Учениці отримували максимум необхідних теоретичних і практичних знань. Ті, хто планував удосконалити свої навички, продовжували навчання у фахових навчальних закладах⁷.

Зазначимо, що наприкінці XIX – поч. XX ст. на теренах Східної Галичини домінували заклади, засновниками яких були поляки, євреї, українських же на той час – одиниці⁸. Тому й не дивно, що у цей період трикотажні робітні здебільшого відкривали жінки католицького віросповідання, а також євреї, які тримали першість у торгівлі текстильними товарами, зокрема й трикотажем.

Питання реформи фахового вишколу у контексті промислового розвитку краю на шпальтах преси обговорюють відомі українські діячі, дослідники

⁵Шкільним уставом від 14 травня 1869 р. у Львові було визначено обов'язкові предмети для навчальної програми у початкових школах Східної Галичини. Навчальні плани, запропоновані львівською місцевою шкільною Радою, окреслили мету та важливість впровадження предмету "жіноче рукоділля" (устав XV, від 1879 р., Львів). Мета науки – навчити дівчат звичних і найпотрібніших у щоденному побуті жіночих робіт, відповідно до потреб і місцевих особливостей, а саме: білого шиття, штопання, латання, перекрою білизни, в'язання на дрютах, творчих робіт. Практичне виконання вищезазначених робіт повинно проходити паралельно з наукою про тканини, їх різновиди, якість і походження. Існувало два основних типи фахових навчальних закладів – державні й приватні. Перший тип шкіл створювався й фінансувався за сприяння державних органів влади, другий – товариствами, спілками, окремими особами.

⁶Wierzbicki L. Szkoła ludowe, połączone z warsztatami ćwiczeń rękodzielniczych. – Lwów, 1899. – S. 21.

⁷Існувало декілька категорій шкіл, які відрізнялися програмами, терміном навчання, зрештою, якістю професійної підготовки. Це були фахові та загальні школи з "наукою доповнюючою", школи "паньствова", школи галузеві (ткацькі, коронкарські, жіноче рукоділля). Засновниками таких закладів виступали приватні особи, спілки, установи різних типів тощо.

⁸Однією з перших на ниві українського промислу та розвитку фахової освіти стала торговельно-промислова спілка "Труд" у Львові (Цимбалюк О. "Труд" – жіноча кравецька школа. – Львів: СП "БаК", 1998. – 56 с.).

народного мистецтва, митці⁹. Газета “Діло” пише: “А чейже не тільки вищі потреби рідної торгівлі, ремесла і промислу, але теж буденні потреби заробітка, конечність для молодих людей збудувати якнайшвидше власну екзистенцію вимагають відповідного шкільництва, практичної, а не люксової фабрикації інтелігентів без фаху”¹⁰.

Якісні зміни у розвитку саме української фахової жіночої освіти припадають на 1920-30-ті рр.: жінкам належить провідна роль у розвитку кооперативного руху, становленні освітянських осередків, пропагуванні народного мистецтва та промислу (“Союз Українок”, “Рідна Школа”, спілка “Труд”, “Українське Народне Мистецтво”, “Прогресивіта”)¹¹. Жіноцтво організувало нові або відродило давні промислові кооперативи у Львові, Коломиї, Підгайцях, Стрию, Тернополі та інших містах західноукраїнських земель, де “...виробляють жіноче та дитяче вбрання, капелюхи, біллі, ручної роботи, ...народні строї. На курсах... навчають теоретично й практично крою, шиття, моднярства ...гачкування...”¹². Звичайно, що для провадження приватної справи, виготовлення конкурентноспроможного асортименту необхідні для жінок, які “...в малих, приватних ремісничих майстернях не мають змоги познайомитись з найновішими винаходами...”¹³, спеціальні навички.

Навчальні заклади кін. ХІХ – першої третини ХХ ст.¹⁴. Властиво, однією з перших фахово-

⁹Січинський В. За практичне виховання // Діло.– 1935.– Ч. 186.– С. 5-6; Корінець Д. А чи дійсно ми відчуваємо потребу фахових шкіл? // Діло.– 1934.– Ч. 244.– С. 1.

¹⁰Ще про фаховий напрям навчання // Діло.– 1935.– Ч. 181.– С. 5.

¹¹Властиво на 1927 р. існувало лише дві українські жіночі фахово-доповнюючі школи – у Львові й Перемишлі. Львівська школа існує від 1922 р. під опікою товариства “Рідна Школа”. Наука триває три роки (Українська фахово-доповнююча школа у Львові // Нова Хата.– 1927.– Ч. 10.– С. 4.).

¹²Жіноцтво в світі й в нас // Нова Хата.– 1926.– С. 7.

¹³За фахове навчання жіночої молоді // Нова Хата.– 1926.– Ч. 8-9.– С. 7.

¹⁴Найвідоміші осередки, де навчали техніки в'язання спицями і гачком – жіноча приватна кравецька гімназія СС. Василіанок (Львів), жіноча школа СС. Бенедиктинок (Перемишль), трикотажна школа Товариства Рукодільного Ремесла для єврейської молоді (Т.Р.Р.Є.М., Перемишль), приватна кравецько-білизнярська школа “Труд” (Львів), спілка “Громадська Праця Жінок” (Львів), приватна школа Софії Мазуркової (Львів): (Списки державних

промислових шкіл Східної Галичини стала школа приватного типу, заснована у 1874 р. товариством “Жіноча Праця” (“Praca Kobiet”) у Львові з метою “...підняти вартість зарібкової праці жінок...”¹⁵. У програму навчання входили “панчішкові” [в’язані спицями. – О.К.] роботи, гачкування, в’язання френзелів, сіток, шиття, штопання, гаптування біле і кольорове, фриволіте, виготовлення аплікацій і штучних квітів, а також декоративне малювання на тканині та дереві. Роботи були виконані на високому професійному й художньому рівні, оскільки були відзначені срібною медаллю на виставці 1894 р. і виставці 1902 р. Політехнічного Товариства у Львові¹⁶. При товаристві існувала школа з виготовлення трикотажних виробів: учениці навчалися ручному й машинному в’язанню, хоча зі спеціальним обладнанням існувало багато проблем через його поганий стан.

1876 р. у Львові було створено першу в Україні художньо-промислову школу, а при ній у квітні 1877 р. – школу рисунка та моделювання. У 1882 р. відкрився відділ мистецького гаптування та мережива. Це був значний поступ у становленні професійної освіти на Східній Галичині. Мета школи – вишкіл фахівців у галузі промисловості, теоретиків і практиків, ремісників та промисловців. Під час навчання викладали довідний і професійний рисунок, матеріалознавство, перенесення малюнка на тканину, рукоділля. Учениці виконували наступні практичні роботи: френзелі,

і приватних професійних жіночих шкіл і курсів львівського шкільного округу (1938-39 рр.).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 456.– 27 а; Статут жіночої школи в Перемишлі (1886 р.).– ЦДІАУЛ.– Ф. 178.– Оп. 4.– Спр. 14.– 9 а; Навчальна програма в трикотажній гімназії.– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1989.– 3 а; Статут спілки “Громадської праці жінок” (1931 р.).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 886.– 29 а).

¹⁵Merunowicz T. Opieka kraju nad szkolnictwem przemysłowym w Galicyi.– Lwów, 1887.– S. 70.

¹⁶Листування з Міністерством віросповідання і освіти про надання дозволу Товариству “Праця коб’ет” на ведення кравецьких курсів у Львові (1925-26).– Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ).– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 2578; Статистичні дані про стан кравецьких курсів товариства “Праця коб’ет” у Львові (1926-28 рр.).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 2579; Sprawozdanie z czynności rady zarządczej stowarzyszenia “Pracy kobiet” za rok 1879.– Lwów, 1880.– S. 5.

шнури, сітчасті вироби, мережки, тасьми, кутаси, іспанські, чеські коронки, гапти грецькі, білі та кольорові, арабські, китайські, венеційські мережива, “дюшес”, коронки з тюлем ручним і фабричним тощо¹⁷.

У 1886 р. у Перемишлі конвентом С.С.Бенедиктинок засновано спеціалізовану приватну жіночу школу рукоділля – як інтегральну частину монастирської жіночої школи. Мета навчання: на основі наукового підходу із застосуванням місцевої або закордонної фахової освіти вдосконалити жіночі ручні роботи, а також теоретично та практично навчити учениць основних жіночих робіт з подальшим викладанням у приватних чи державних закладах. До школи приймали учениць віком від 14 років, зі шкільною освітою, з оплатою п'ять “злотих” за курс. Існувало чотири відділи: 1) ручного шиття; 2) машинного шиття; 3) кравецтва з навчанням крою; 4) гаптування “звичайного” і “мистецького”, а також “робіт” – на спицях, гачкованих, в'язаних, сіткових та мереживних. Наука кравецтва і гаптування була розрахована на один рік, у інших відділах – на півроку. За програмою приватної жіночої школи рукоділля на тиждень було заплановано 26 навчальних годин, більшість з яких займали практичні заняття. З теоретичних предметів викладали рисунок, математику, рахунки, товарознавство, естетику. Для кожного відділу було створено окрему навчальну програму, після освоєння якої дівчата отримували максимум практичних навичок. Учениці, котрі добре закінчили курс навчання, отримували кваліфікаційний патент для ведення самостійного бізнесу та викладання ручних робіт¹⁸.

У Львові 17 березня 1900 р. засновано першу жіночу промислову спілку “Труд”. Вже 1903 р. при спілці працює робітня суконь, білизни, салон мод, відділ гаптування та торгівельний. У 1904 р. відкрито власну крамницю, де торгували полотнами, трикотажними виробами, різними матеріалами. Спілка “Труд” брала участь у “Хліборобській виставці” у Стрию, на якій експонувала костюми та білизну власного виготовлення: за

ці вироби отримали нагороду – золоту медаль¹⁹. Саме учениці “Труд-у”, кравецько-білизнярської школи приватного типу зокрема, у 1920-30-их рр. склали основу грона тих жінок, які підняли український промисел, створили “українську” моду, навчили тисячі дівчат власноручно виготовляти прекрасні речі і заробляти таким чином на життя.

Трикотажна школа Товариства рукодільного ремесла для єврейської молоді (Т.Р.Р.Є.М.) була створена у 20-их рр. ХХ ст. у Перемишлі з метою навчання єврейської молоді для подальшого їх працевлаштування у трикотажному виробництві (здебільшого машинне в'язання). Це була однорічна приватна школа, куди приймали дівчат з 18 років, зі свідоцтвом про закінчення загальної школи I-го ступеня. Окрім того проводили шести- та тримісячні курси механічного в'язання для чоловіків і жінок з метою практичної підготовки працівників трикотажної галузі: машинне та ручне в'язання, викінчувальні та оздоблювальні роботи, крій та моделювання трикотажного асортименту. Програма курсів передбачала: приготування пряжі до намотування, в'язання ткацьких вузлів, “шпулювання” грубої та тонкої вовни на ручному кільці, ознайомлення з мотальною машиною та іншим в'язальним обладнанням, обслуговування обладнання, робота на машинах, розпорювання виробів, вив'язування різних переплетень (“перлове”, “патентове”, “шлакове”, виготовлення шапок, шаликів, панчіх, жіночих, чоловічих і дитячих светрів, рукавиць, спортивних “реформ” [трусиків. – О.К.], спідниць із визначенням і розрізненням класу машин; викінчувальні роботи – кетлювання ручне, зшивання, заробляння спущених петель та дірок, штопальні роботи, обтягування гудзиків, ручне викінчення, прасування; вивчення основ крою і моделювання блузки, реформ, дитячих суконь, светрів; обрахування витратних матеріалів та додаткових робіт, а також практичні заняття. У Львові професійна жіноча школа Т.Р.Р.Є.М. функціонувала на вул. Пекарській, 9 (заснована 1919 р., школа жіночого руко-

¹⁷Боднар О., Кирчів Г. Перша в Україні художньо-промислова школа // Вісник ЛАМ.– 1994.– № 5.– С. 37-43; Sprawozdanie szkoły przemysłowej we Lwowie.– Lwów, 1894.– S. 30.

¹⁸Статут жіночої школи в Перемишлі (1886 р.).– ЦДІАУЛ.– Ф. 178.– Оп. 4.– Спр. 14.– 9 а.

¹⁹Цимбалюк О. “Труд” – жіноча кравецька школа.– Львів: СП “БаК”, 1998.– 56 с.; Праця жінок // Жіноче Діло.– 1912.– Ч. 4.– С. 2-3; Жіноча спілка промислова “Труд” // Календар товариства “Просвіта” на 1908 рік.– 1907.– С. 78; Звичайні загальні збори жіночої спілки “Труд” за 1903 рік.– Львів, 1903; Звичайні загальні збори жіночої спілки “Труд” за 1908 рік.– Львів, 1908.

ділля Т.Р.Р.Є.М. – від 1930 р.). Працювали відділи кравецтва, виготовлення білизни, гаптування, моднярства [виготовлення капелюхів. – О.К.] і домашнього господарства, у межах яких вивчали техніку в'язання. Навчальні програми 1936-39-их рр. засвідчують, що викладали ручний і машинний трикотаж. Такий фаховий вишкіл кадрів уможлилював розвиток трикотажного виробництва, про що свідчить велика кількість в'язальних майстерень та мануфактур, власниками яких були євреї²⁰.

На теренах Галичини у 1934-37-ті рр. функціонувала трикотажна гімназія. Функціонувало три відділи – прядильний, фарбувально-вिकінчувальний і в'язальний, на якому викладали наступні предмети: технологія в'язання, організація підприємництва, хімія, матеріалознавство, професійний та технічний рисунок, математика, географія, гігієна, релігія, польська мова, історія, фізкультура та практичні заняття. Ймовірно, такий навчальний заклад існував у Кракові або Перемишлі (програма трикотажної гімназії для єврейської молоді) – в архівних джерелах про це конкретних відомостей нема²¹.

Одна з небагатьох установ, де українських дівчат навчали ручних робіт та моделювання одягу, – приватна фахова жіноча школа СС. Василянок у Львові (вул. Длугоша, 17): у 1929 р. вона “...одержала дефінітивну концесію...” на рівні з державними аналогічними школами, а 1934 р. – реорганізована в кравецьку гімназію. Її завдання – професійна підготовка молодих кадрів для промислових та торговельних установ. В обсяг навчання ручних робіт входило: крій, моделювання, виготовлення жіночої та дитячої білизни, ручне і машинне шиття, гаптування на сітці. Здебільшого увагу приділяли крою та пошиттю одягу, білизни (відділ кравецтва та білизнярства), гачковані

роботи використовували як оздоблення у вигляді мережива до білизняного асортименту, дитячих “пантофлів” (черевичків), серветок. Випускниці школи СС. Василянок – Клавдія Кордуба-Дікенс, Марія Бачинська-Зелена, Катерина Кузьма – стали згодом власницями робітень та провідними майстринями у царині трикотажу²².

Очевидно, дотримуючись певних вимог та уставів, навчальні програми фахових жіночих шкіл були подібними, вирізняючись лише відповідно специфікою школи. Для усіх відділів – ручного і машинного шиття, кравецький, робіт на дротах, гачкованих, “доскових”, плетених, сітчастих, коронок і гаптування – обов'язковим предметом був креслярський і довільний рисунок. У відділі в'язання вивчали крій панчіх № 1 і № 2, крій “кафтанчика” для дорослих та дітей, крій шкарпетки, крій дитячого чепчика. З практичних робіт виконували наступні: на дротах в'язали панчохи, шкарпетку і 12 різновидів переплетень; гачком виплітали дитячу спідничку, суконочку, кафтанчик, черевички, рукавички, камізельку і 12 зразків переплетень; на дощечках виготовляли дитячий плащик, жіночу камізельку, жіночу накидку, дитячу шапочку, зарукавник, комірць; плетені зразки – жіноча торбинка, мисливська сітка, різноманітні френзели; сітчасті – вставки до білизни, серветки, накриття на подушки та ліжка; виконання деякого асортименту на спеціальних машинах; також навчали методу Schallenfildowska із застосуванням до в'язаних та гачкованих виробів – кайма (“шлак”), виплетена дротами і гачком. З вищезазначеного асортименту, який виготовляли у відділі в'язальних робіт, видно, що він різноплановий за техніками та засобами виконання.

²⁰Листування з товариством рукодільних майстерень для єврейської молоді у м. Перемишлі про відкриття трикотажної школи (1938).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1988.– 1-28 а; Статистичні дані про стан професійної жіночої школи товариства рукодільних майстерень для єврейських дівчат у Львові (1928-39).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1704.– 29 а; Розклади занять, статистичні дані про стан приватної жіночої єврейської школи у Львові (1931-1939).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1706.– 1-44 а.

²¹Навчальна програма в трикотажній гімназії.– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1989.– 3 а.

²²Перша українська жіноча фахово-доповнююча школа середнього типу // НХ.– 1929.– Ч. 7.– С. 7; Розклад занять приватної школи СС. Василянок у Львові 1928/29 н. р.– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1510.– 25 а; Статистичні дані про стан приватної професійної жіночої школи СС. Василянок у Львові (1928-39).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1509.– 22 а; Навчальна програма для жіночих шкіл крою та шиття ліцейного рівня (1937).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 195.– 27 а; Розклад занять приватної школи СС. Василянок у Львові 1928/29 н. р.– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1510.– 25 а; Статистичні дані про стан приватної професійної жіночої школи СС. Василянок у Львові (1928-39).– ЦДІАУЛ.– Ф. 179.– Оп. 4.– Спр. 1509.– 22 а.

Жіноча Промислова Коператива „ТРУД“
у Львові, Ринок, ч. 39. **„ТРУД“**
УЛАДЖУЄ

ДВОМІСЯЧНІ КУРСИ

- 1. Крою і шиття суконь**
від 1. X. — учить П. Еля Олесницька.
- 2. Крою і шиття білля**
від 1. X. — учить П. Оля Возняк.
- 3. Моднярства**
від 15. IX. — учить П. Міка Дрогомирецька.
- 4. Ручного трикотарства**
- 5. Куховарства і домашнього господарства**
від 15. IX. — учить П. Ольга Ліщинська.

Реклама двомісячних курсів, влаштованих спілкою “Труд” (Нова Хата).



Перша жіноча фахова школа середнього типу СС. Василяннок у Львові (Нова Хата).



Учителька трикотарства, п. Міка Бачинська-Зелена,
провірює ручні роботи курсанток.

Інструкторка трикотарських курсів Міка Бачинська-Зелена з ученицями (Нова Хата, 1936).



Учениці II курсу крою і шиття, влаштовані "Союзом Українок" в Бережанах (Нова Хата).

Спеціалізовані курси. Важливим джерелом фахової жіночої освіти у Східній Галичині кінця XIX – першої третини XX ст. стали різноманітні курси рукоділля, влаштовані державними та приватними установами, спілками, товариствами, школами²³. Це були вузькоспеціалізовані заняття (крою і шиття, трикотажу, моднярства, домашнього господарства, рукоділля), на яких викладали інструкторки зі спеціальною фаховою освітою та відомі майстрині, які самостійно вели власні робітні. Особливо інтенсивним проведенням курсів рукомета, пересувних сільськогосподарських курсів, трикотажу зокрема, вирізняються 1930-ті рр. Мета курсів – навчити жіноцтво самостійно виготовляти в'язані вироби для особистого вжитку, а також на продаж. Це давало додатковий заробіток (особливо актуально для сільської місцевості), стимулювало започатковувати власну справу. Нові, раніше не відомі речі привертали увагу селян, які у виготовленні одягу та оздобленні інтер'єру споконвіків застосовували традиційні матеріали, техніки, колористику, орнамент. Тому в цей період у традиційному українському вбранні простежуються впливи міської моди і навики, – модні тенденції “вливаються” у вбрання селян, а деякі компоненти народного вбрання поступово виходять з ужитку. Зазначимо, що курси ручного “трикотарства” та в'язання гачком викликали особливий інтерес. Адже багата сировинна база, можливість виробляти “модні” речі для себе та родини, а навіть заробляти гроші, відкривали жіноцтву шлях до самореалізації. Майже кожен курс закінчувався виставкою робіт, яку могли відвідати всі бажаючі.

На межі XIX-XX ст. популярними були курси, на яких навчали в'язати гачком, а саме – “ірландське” мереживо²⁴. Особливо їх пропагувала “Лі-

²³Кураторія Львівського Шкільного Округу, Міністерство віросповідання (релігії) та освіти, товариство “Громадська праця жінок”, “Ліга Допомоги Промислової”, Товариство рукодільного ремесла для єврейської молоді, “Союз Українок”, “Рідна Школа”, спілка “Труд”, “Сільський господар”, Українське Педагогічне Товариство.

²⁴Ірландське мереживо (має ірландське походження) в'язали гачком. Спершу плели сітку-тло визначеного розміру чи форми, на яку нашивали в'язані фітоморфні мотиви (різноманітні квіти, листя, галузки). Таким чином, створювали високохудожні композиції, а вироби мали вишуканий та романтичний вигляд (комірці, жабо, манжети, хустинки, окремі частини одягу).

га Допомоги Промислової” (“Л.Д.П.”), яка вела активну діяльність на території Галичини. Очевидно, вироби були високої якості, оскільки вони стали предметом експорту у Сполучені Штати Америки. На поч. XX ст. Семінарія домашнього промислу у Львові (вул. Панська, 11), заснована “Л.Д.П.”, влаштувала курси з виготовлення панчіх й трикотажу (1911). Навчання проходило досить інтенсивно: кожен день з дев'ятої години ранку до обіду і з третьої до шостої години у післяобідню пору. На курсі вивчали технологію машин, способи їх ремонту, практикували в'язання на спеціальному обладнанні, а окрім цього у програму входили технологія сировини й товарознавство. Важливо зазначити, що окрім місцевої інструкторки Софії Мазуркової, яка мала власну концесійну панчішну школу у Львові, було запрошено вчителя професійної школи з Чехії²⁵.

У зв'язку з акцією організації домашнього промислу для потреб армії, розпочатою Міністерством віросповідання та освіти, у 1925-26 рр. у державних професійних жіночих школах Львова, Станіслава, Кракова, Нового Таргу було проведено двомісячні курси ручного трикотажу. Інструкторки, які вже володіли в'язанням на спицях, навчалися на триденних курсах, новачки – на десятиденних, по закінченню яких відвідувачі курсів свій досвід в'язати рукавички передавали молоді.

З ініціативи Кураторії львівського шкільного округу у першій пол. 1920-их рр. відкриваються курси в'язання у Львові для вчителів початкових шкіл, частина яких вже володіла технікою в'язання чи плетіння гачком, виготовляючи рукавиці, в'язані шоломи (“комінярки”), гамаші для війська. Сировину купували за власні кошти. Зі залишків в'язали різноманітні трикотажні вироби і продавали їх. За придбану готівку купували дорогі матеріали та додатки для кравецтва, моднярства, гаптування і коронкарства. Ці жінки в перспективі самостійно могли вести трикотажні курси. Загалом за два місяці курси відвідало 80 осіб з професійних та загальних шкіл Львова і Львівського повіту. Для вчителів кравецьких гімназій заходами К.Л.Ш.О. проводили конфе-

²⁵Справа про діяльність товариства “Допомоги Промислової” у Львові (1910-11).– ЦДДАУЛ.– Ф. 165.– Оп. 4.– Спр. 240.– 122 а.

ренції, на яких затверджували програми навчання, техніки та тематика, зокрема асортимент в'язаних виробів: брюки гімнастичні, дитячі сукні, блузки, фартухи, піжами, плащики, літні костюми, плетіння на дротах рукавиць, шаликів, светрів тощо²⁶.

Особливо популярні курси ручного в'язання наприкінці 1920 – упродовж 1930-их рр., що проходили у великих містах, містечках та селах Східної Галичини: у Львові, Самборі, Бережанах, Тернополі, Городенці, Коршеві, Ладичині, Поникві, Томашеві та ін. Навчали в'язати гачком та спицями светри, шапки, шкарпетки, шалики, рукавиці, комірці, серветки, хустинки, мереживне оздоблення білизняних виробів. На сторінках часописів усе частіше трапляються практичні поради щодо виготовлення в'язаних виробів, рекомендації по догляду за ними та повний опис їх виконання, щоб зробити цей вид рукоділля доступним для всіх верств українського жіноцтва. Науку починають з гачкування, оскільки ця робота більше відома. Після гачка переходять до навчання в'язання дротами – праве і ліве “óчко”, накиди, знімання та додавання петель – і в'яжуть від простішого до складнішого: спершу панчохи, потім светри.

Інструкторками трикотажних курсів були відомі майстрині, які самостійно вели власні робітні і мали професійну освіту. Наприкінці 1933 р. у Львові організовано трикотажні курси під керівництвом Міки Бачинської-Зеленої. По закінченні курсу учениці представили свої роботи на виставці, на якій було відзначено високий рівень майстерності: особливо привернула увагу велика кількість в'язаних дитячих виробів²⁷. Курс ручного трикотажства, “так модного в цьому сезоні”, приблизно у той самий час (кінець 1933 р.) провела у Львові Клавдія Кордуба. Ці курси закінчили 20 учениць школи “Труд”. Доказом успіху та великого інтересу до в'язання стала виставка трикотажних виробів, яка відбулася 17 грудня 1933 р.²⁸. Знаною майстриною на західноукраїнських теренах у 1930-их рр. була Степанида Бревко, яка успішно творила до 90-их рр.

XX ст. Окрім курсів, пані Степанида написала “Трикотарський підручник”²⁹, де подала техніки в'язання та зразки переплетень, а також українську термінологію.

Отож, наприкінці XIX - поч. XX ст. питання становлення та розвитку фахової жіночої освіти у Східній Галичині надзвичайно актуальне. Поява на текстильному ринку “модних” трикотажних виробів, впровадження їх виробництва на західноукраїнських землях вимагало кваліфікованих кадрів. Спочатку техніки в'язання навчали у початкових як предмет “рукоділля”, у контексті учбових програм кравецьких, білизнярських та мереживних шкіл, згодом ця дисципліна здобула визнання, особливо у 1920-30-ті рр. В'язання спицями та гачком викладають у фахових школах з метою подальшого застосування жінками здобутих знань у започаткуванні власної справи, для створення майбутньої когорти професійних інструкторів. Великою популярністю відзначалися трикотажні курси, влаштовані спілками, товариствами, організаціями у містечках та селах: кожна жінка могла здобути навички, які знадобилися б їй у повсякденному житті. На сторінках жіночих часописів подають детальні описи в'язання виробів, способи їх оздоблення. Багата сировинна база регіону сприяла розвиткові цього виду промислу. Поява трикотажних осередків виробництва, експонування плетива на виставках, популярність українських в'язаних виробів та їх якості за кордоном свідчать про позитивні зміни у царині українського в'язання. Саме у цей період і закладалися підвалини трикотажного виробництва, яке в другій пол. XX ст. виокремилася в одну з найперспективніших галузей легкої промисловості України. Не зважаючи на складні соціокультурні умови еволюції текстильного промислу на західноукраїнських теренах кін. XIX – першої третини XX ст. чи деякі суб'єктивні твердження щодо його занепаду або й узагалі відсутності, у цій статті ми представили матеріал, який, на нашу думку, характеризує в'язання як нове й багатогранне явище українського декоративно-ужиткового мистецтва.

Р. С. Усі архівні матеріали публікуються вперше.

²⁶Листи державної професійної жіночої школи у м. Львові про відкриття в'язальних курсів для вчительок початкових шкіл. – ЦДІАУЛ. – Ф. 179. – Оп. 4. – Спр. 2569. – 2 а.

²⁷Нова Хата. – 1933. – Ч. 12. – С. 8.

²⁸Нова Хата. – 1934. – Ч. 1. – С. 12.

²⁹Бревко С., Крушельницька Л. Трикотарський підручник. – Львів: Вовна, 1937. – 48 с.